

بررسی تطبیقی تعدد جرم مادی در حقوق کیفری ایران و افغانستان

محمد رضا میرزایی^۱

چکیده

یکی از موضوعاتی که در حقوق جزای عمومی کشورها مطرح می‌شود، بحث تعدد جرم است که به دو بخش تعدد مادی و معنوی قابل تقسیم است. از آنجای که تشدید مجازات همواره یکی از چالش‌های مباحث حقوق جزای عمومی است، این بحث با مسئله تعدد جرم، به‌ویژه جرم مادی گره خورده و ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند. موضوع تعدد جرم در بسیاری از کشورها از جمله ایران و افغانستان، با نگاه جرم‌شناسانه که منطبق باحالت خطرناک مجرم است، به کار گرفته شده است. از آنجاکه قوانین این دو کشور بر اساس احکام اسلام پایه‌ریزی شده است؛ لذا با توجه به مصالح و منافع فردی و اجتماعی، مجازات‌ها در هر یک از دو کشور به دو صورت بر مجرم اعمال می‌شود: صورت اول مجازات‌های ثابت و غیرقابل تغییر که در جرائم خاص، با درجه اهمیت بالا و دارای احکام ویژه بوده و از منابع اسلامی مانند قرآن، سنت، اجماع فقها و عقل سرچشمه می‌گیرد که از آن، تحت عنوان «حدود و قصاص و دیات» یاد می‌شود و مجازات‌های غیر ثابت و انعطاف‌پذیر که برای جرائم کم‌اهمیت‌تر و یا متأثر از شرایط زمان و مکان و ویژگی‌های مربوط به مجرم اعمال می‌شود که تحت عنوان «تعزیرات» یاد می‌شود. قانون مجازات اسلامی ایران، در مواد ۱۳۱ تا ۱۳۵ و کود جزای افغانستان، در مواد ۷۳ تا ۷۸ تعدد جرم را مورد جرم‌انگاری قرار داده است. با این حال، در حقوق هر دو کشور ابهاماتی در خصوص تعدد جرم و همچنین نقاط اشتراک و افتراق این دو نظام حقوقی و تعیین میزان مجازات در تعدد جرم وجود دارد. در این مقاله ابتدا به مبانی قانونی تعدد جرم در حقوق دو کشور و بررسی میزان مجازات و همچنین تفاوت‌ها و شباهت‌های که در نظام حقوق کیفری دو کشور در خصوص تعدد جرم مادی وجود دارد، پرداخته خواهد شد.

واژگان کلیدی: جرم، تعدد جرم، جرم مادی، حقوق کیفری

۱. دانشجوی مقطع دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی جامعه‌المصطفی (ص) العالمیه - واحد خراسان.

مقدمه

شخصی که مرتکب بیش از یک جرم می‌شود، دو حالت را می‌توان برای وی در نظر گرفت: حالت اول اینکه: وی پس از ارتکاب یک جرم دستگیر و محاکمه شده و در حین تحمل مجازات یا پس از آن، مجدداً مرتکب جرم دیگری شود. حالت دوم اینکه: وی مرتکب چندین جرم شده و آنگاه دستگیر و به خاطر همه آن جرائم آماده محاکمه می‌شود. در حقوق جزای عمومی، حالت اول را تکرار جرم و حالت دوم را تعدد جرم می‌گویند. بر همین اساس حقوقدانان تعدد جرم را وضعیتی خاصی می‌دانند که مجرم یا برای جرائم ارتكابی متعدد قبلی خود محاکمه نشده و یا در صورت محاکمه، در مکرد وی حکم صادر نشده باشد.

با وجود اینکه بعضی از حقوقدانان تعدد جرم را عامل تخفیف مجازات می‌دانند، (گرایلی، ۲۰۱۴: ۲) اما در مقابل، بسیاری از حقوقدانان، تعدد جرم را از عوامل تشدید مجازات بیان کرده‌اند؛ زیرا معتقدند باید بین شخصی که با رفتار خود مرتکب نقض چند ماده از قوانین جزایی می‌شود، با شخصی که تنها یک ماده از قانون را نقض می‌کند، تفاوت قائل شد. چون فردی که مرتکب چندین جرم شده با فردی که مرتکب یک جرم شده است قابل مقایسه نبوده و علی‌القاعده باید مجازات بیشتری در انتظارش باشد. بنابراین تعدد جرم در تعیین میزان مجازات مؤثر بوده و عدالت اقتضا می‌کند که فردی که مرتکب چند جرم گردیده مجازات آن‌ها را باید تحمل کند.

۱. مفهوم تعدد جرم

با توجه به مصادیق فراوان و کاربردی مربوط به تعدد جرم که در بسیاری از پرونده‌های قضایی مطرح می‌شود، حقوقدانان تعاریف مختلفی از تعدد جرم ارائه داده‌اند که از جمله گفته‌اند: تعدد جرم عبارت است از: «ارتکاب جرائم متعدد از سوی شخص واحد بدون اینکه به علت ارتکاب یکی از آن‌ها محکوم به مجازات قطعی شده باشد». (شرح کد جزا، ۲۴۳، ۱۳۹۸) همچنین درجایی دیگر تعدد جرم را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «تعدد جرم عبارت از ارتکاب جرائم متعدد بدون اینکه متهم برای اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت قطعی کیفری رسیده باشد، خواه جرائم متعدد در فواصل کوتاهی ارتکاب یافته باشند، چنانکه زمان برای تعقیب و محکومیت متهم کافی

نبوده یا متهم متواری بوده یا جرائم او به دلایل گوناگون کشف نشده باشد» (اردبیلی، ۳۲۰، ۱۳۹۲) همچنین یکی دیگر از حقوقدانان گفته است: «تعدد جرم حالتی است که بزهکار یا جرائم فراوانی را در کنار هم یا با فواصل معین و غیر معین انجام می‌دهد، بی‌آنکه هیچ‌یک از آن‌ها به مرحله صدور حکم یا اجرا رسیده باشند و یا با عمل واحد چند عنوان مجرمانه را به عهده می‌گیرد و یا چند نتیجه از عمل واحد او ایجاد می‌شود». (نوربها، ۱۳۸۴: ۴۵۲)

۲. انواع تعدد جرم

دریک تقسیم‌بندی کلی، حقوقدانان تعدد جرم را به سه قسم: الف) تعدد مادی، ب) تعدد معنوی ج) تعدد نتیجه (میر محمدصادقی، ۱۳۹۹: ۵۶) تقسیم نموده‌اند که در این نوشتار فقط به بحث تعدد مادی پرداخته می‌شود.

۲-۱. تعدد مادی

تعدد مادی، واقعی یا حقیقی عبارت است از اینکه شخص، مرتکب چند جرم مجزا از هم در زمانه‌ای مختلف می‌شود بدون اینکه یک محکومیت قطعی بین آن‌ها فاصله شده باشد. اعم از اینکه مرتکب توانسته باشد با توسل به هر ترفندی خود را از تعقیب کیفری مصون بدارد یا اینکه ارتکاب جرائم متعدد در فواصل کوتاهی از یکدیگر، مانع تحت تعقیب قرار گرفتن وی و در نتیجه صدور حکم محکومیت قطعی شده باشد. در این صورت اعمال قاعده تشدید مجازات به سبب ارتکاب جرائم متعدد، مستلزم آن است که مجرم برای هیچ‌یک از جرائم ارتكابی پیشین خود تحت پیگرد قرار نگرفته و حکم محکومیت قطعی درباره او صادر نشده باشد. (پیمانی، ۱۳۷۴: ۲۷۴)

یکی از حقوقدانان درباره تعدد واقعی (مادی) می‌گوید: «تعدد واقعی آن است که مجرم دو یا چند عمل جداگانه و مجزا، خواه مشابه یا غیر مشابه مرتکب می‌گردد که هر یک به تنهایی عناصر جرم را در خود جمع می‌کند. چه اینکه جرم به طور کامل واقع شده باشد یا خیر» (نوربها، ۱۳۷۵: ۴۵۲) عده‌ای هم گفته‌اند: «تعدد مادی، حالت مرتکب جرمی است که دست به ارتکاب چند عمل مجرمانه مستقل زده است، لیکن به خاطر هیچ‌یک از آن جرائم مجازات نشده است».

(میلانی و مؤدھی پور، ۱۳۹۴: ۱۲۷)

با توجه به تعاریف فوق، می‌توان گفت شرط تحقق تعدد واقعی جرم، ارتکاب بیش از یک

جرم است. چه اینکه جرائم ارتكابی ماهیتاً مشابه هم باشند؛ مانند ارتكاب چندین فقره سرقت یا اینکه جرائم ارتكابی ماهیتاً متفاوت باشند؛ مانند اینکه شخصی مرتکب یک فقره سرقت، یک فقره اختلاس و یک فقره کلاهبرداری شود.

۳. تعدد جرم مادی در حقوق کیفری ایران

۳-۱. سابقه تعدد جرم مادی در حقوق کیفری ایران

به طور کلی سابقه سیر مراحل مختلف قانون گذاری جرم مادی در حقوق کیفری ایران را می توان به دو مرحله قبل از انقلاب اسلامی و بعد از آن تقسیم نمود:

۳-۱-۱. سابقه تعدد جرم مادی در قوانین کیفری قبل از انقلاب اسلامی

قانون گذار در سال ۱۳۰۴ در ماده ۳۳ قانون مجازات عمومی مقرر کرده بود: «هرگاه شخصی جرمی را مکرراً مرتکب شده بدون اینکه حکمی درباره آن صادر شده باشد برای هر جرمی، حکم مجازات جداگانه صادر می شود ولی محکمه، مجرم را به حداکثر مجازات محکوم خواهد کرد. در واقع قانون گذار در این ماده حالتی را پیش بینی کرده بود که کسی جرمی را مکرراً و به دفعات مرتکب شده بدون اینکه بین آن ها رابطه ای وجود داشته باشد.» (شامبیاتی، ۱۳۹۲: ۲۱۱)

در سال ۱۳۱۱ قانون دیگری به تصویب رسید و به قانون آیین دادرسی کیفری الحاق شد که در ماده ۲ این قانون، مقررات سابق به نحو زیر اصلاح گردید: «اگر شخصی مرتکب چند عمل شده که هر یک از آن ها مطابق قانون جرم باشد، محکمه برای هر یک از آن اعمال حکم مجازات علی حده صادر خواهد کرد ولو اینکه مجموع آن اعمال به موجب قانون، جرم خاصی شناخته شده یا بعضی از آن ها مقدمه جرم دیگری باشد.» این قانون تا سال ۱۳۵۲ قابلیت اجرا داشت تا اینکه قانون گذار در قانون مجازات عمومی دو مورد از تعدد جرم را مورد بحث قرار داد:

الف) «در مورد تعدد جرم هرگاه جرائم ارتكابی از سه جرم بیشتر نباشد، دادگاه مکلف است برای هر یک از آن جرائم حداکثر مجازات مقرر را مورد حکم قرار دهد و هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد دادگاه مجازات هر یک از جرائم را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی معین می کند، بدون اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نماید. در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجرا است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یا تبدیل

یافته و یا غیرقابل اجرا شود، مجازات اشد بعدی اجرا می‌شود. در صورتی که مجموع جرائم ارتكابی در قانون عنوان جرم خاصی داشته باشد، مقررات تعدد جرم رعایت نخواهد شد و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد.»

ب) «هرگاه پس از صدور حکم، معلوم گردد که محکوم علیه، محکومیت‌های قطعی دیگری داشته که مشمول مقررات تعدد جرم بوده و در میزان مجازات و در میزان مجازات قابل اجرا مؤثر است، دادستان مکلف است رأساً یا به وسیله دادگاهی که بالاتر است و در صورت تساوی درجه، از دادستان دادگاه صادرکننده، حکم اشد درخواست نماید...» (شامبیاتی، ۱۳۹۲: ۲۱۲)

۳-۱-۲. سابقه تعدد جرم مادی در قوانین کیفری بعد از انقلاب اسلامی

بعد از انقلاب اسلامی، قانون مجازات اسلامی سه مرتبه مورد بازبینی قرار گرفت: مرتبه اول: در سال ۱۳۶۱ بود که کلیه مقررات قانون مجازات عمومی سال ۱۳۵۲ نسخ و در ماده ۴۷ قانون مجازات، مقررات زیر در خصوص تعدد جرم وضع گردید: «در مورد تعدد جرم هرگاه جرائم ارتكابی مختلف باشد، باید برای هر یک از جرائم مجازات جداگانه تعیین شود و اگر مختلف نباشد، فقط یک مجازات تعیین می‌گردد و در این قسمت تعدد جرم می‌تواند از علل مشدده کیفر باشد و اگر مجموع جرائم ارتكابی در قانون، عنوان جرم خاصی داشته باشد، مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌گردد.

مرتبه دوم: در سال ۱۳۷۰ بود که عیناً ماده فوق، تکرار و مورد تأکید قرار گرفت. اما در مرتبه سوم که قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ مورد بازبینی قرار گرفته و تصویب شد، قانون‌گذار با عنایت به عدم کارایی مقررات ماده ۴۷ و با الهام از مقررات اصلاحیه سال ۱۳۵۲ در صدد اصلاح مجازات تعدد جرم مادی برآمده و در ماده ۱۳۴ ق.م.ا مقررات زیر را تصویب نمود:

«در جرائم موجب تعزیر هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، دادگاه برای هر یک از آن جرائم حداکثر مجازات مقرر را حکم می‌کند و هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی مشروط به اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند، تعیین می‌نماید. در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجرا است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل یا غیرقابل اجرا شود، مجازات اشد بعدی اجرا می‌گردد. در هر مورد که مجازات فاقد حداقل و حداکثر باشد، اگر جرائم ارتكابی بیش از سه

جرم نباشد تا یک چهارم و اگر جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد تا نصف مجازات مقرر قانونی به اصل آن اضافه می‌گردد.»

چنانکه ملاحظه می‌شود، قانون‌گذار در این ماده تعدد و صفات جرم را در تشدید مجازات، ضابطه قرار داده و تا زمانی که مجرم کمتر از سه فقره جرم مرتکب شود، مشمول یک حکم که نهایتاً همان حداکثر مجازات یکی از جرائم است، محکوم خواهد شد و مجرمی که بیش از سه فقره جرم مرتکب شود، مجازات حداکثر به اضافه حداکثر تا نصف حداکثر شدیدترین جرم محکوم می‌شود. چنانکه اشاره شد، به عقیده بسیاری از حقوقدانان، تعدد واقعی (مادی) جرم از علل تشدید مجازات است. (بسامی، ۱۳۹۵:۱۳) زیرا عدالت و انصاف حکم می‌کند که مجازات کسی که یک بار مرتکب جرم شده و آن کس که چندین بار نظم اجتماعی را آشفته ساخته است یکسان نباشد. از سوی دیگر، ارتکاب جرائم متعدد، گاهی نشانه ناسازگاری و حالت خطرناک بزهکار است. دفاع جامعه اقتضا می‌کند که نسبت به بزهکاران ناسازگار، تصمیم دیگری جدا از مجازات اتخاذ گردد. (اردبیلی، ۱۳۹۵:۱۷۸)

۳-۲. شرایط تحقق جرم مادی

برای تحقق جرم مادی شرایطی بیان کرده‌اند که به‌قرار ذیل است:

- فعل مادی متعدد باشد؛ یعنی اگر فعل ارتكابی واحد باشد، هر چند که عناوین متعدد داشته باشد، جرم مادی محسوب نخواهد شد.
- جرم متعدد باشد؛ یعنی، چه اینکه جرم یکسان باشد یا مختلف، باید متعدد باشد. مثل چند فقره سرقت یا یک سرقت، یک مورد کلاهبرداری و یک مورد اختلاس.
- تکرار جرم نباشد؛ یعنی اینکه قبلاً در رابطه با جرم ارتكابی، محاکمه نشده باشد. چون اگر در مورد یک جرمی محاکمه شود، چه اینکه مجازات شده باشد یا نه، سپس جرم بعدی را مرتکب شود، جرم متعدد نخواهد بود.
- جرم مستمر یا جرم استمرار یافته نباشد؛ جرم مستمر، جرمی است که در یک لحظه و مدت کوتاه تحقق نیافته و در مدت زمان نسبتاً طولانی صورت گرفته باشد؛ مانند پوشیدن لباس نظامی. جرم استمرار یافته، جرمی است که در یک لحظه و مدت کوتاه اتفاق می‌افتد، اما نتیجه آن، مدتی ادامه دارد. مانند تصرف عدوانی ملک غیر.

- جرم به عادت نباشد؛ یعنی انجام یک جرم، عادت همیشگی مرتکب نباشد؛ مانند تکدی‌گری.
- جرم جمعی متحد‌المقصد نباشد؛ مانند اینکه شخصی به قصد خالی کردن انبار غله، در طی پنج مرحله آن را تخلیه نماید؛ که اینجا، جرم متعدد محسوب نمی‌شود. چون هدف، انجام یک جرم (خالی کردن انبار غله) بوده که در طی چند مرحله صورت گرفته است.
- جرم، مقدمه ذاتی جرم دیگر نباشد؛ مثل ورود به منزل که مقدمه ضروری برای سرقت است؛ یعنی اگر مرتکب، بخواهد از منزل کسی سرقت کند، لازمه‌اش این است که ابتدا باید وارد منزل شود، بعد عمل سرقت را انجام دهد.
- مجموعه جرائم ارتكابی، عنوان خاص نداشته باشد؛ گاهی مجموع چند عمل مجرمانه با همدیگر ادغام شده و جرم واحدی را تشکیل می‌دهند. مثل سرقت مسلحانه. سرقت به‌تنهایی خود یک جرم مستقل است و از طرف دیگر، حمل سلاح هم به‌تنهایی یک جرم مستقل است. حال چنانچه سارقی هنگام سرقت، با خود اسلحه داشته باشد، عمل وی جرم خاصی را تحت عنوان «سرقت مسلحانه» تشکیل می‌دهد. چنانکه در تبصره ۲ ماده ۱۳۴ ق.م.ا به آن اشاره شده است.
- جرم، نتایج متکثر نداشته باشد؛ مانند اینکه شخصی چند نفر را که داخل یک اتومبیل قرار دارد، مورد آدم‌ربایی قرار دهد. (گرایلی، ۱۹۴۰:۱۹)

۳-۳. صور مختلف تعدد مادی جرم در جرائم تعزیری

در تعدد مادی جرائم تعزیری، مجرم اقدام به ارتکاب چند رفتار مادی مستقل از یکدیگر می‌کند که ممکن است به چند صورت تحقق پیدا کند که حقوقدانان دو تقسیم برای آن ذکر نموده‌اند:

۳-۳-۱. تقسیم اول

۳-۳-۱-۱. جرائم یکسان

گاهی ممکن است رفتارهای مجرمانه صورت گرفته، تماماً مشمول یک نوع عنوان مجرمانه در قانون باشد که از نظر جرم‌شناسی، مرتکب در انجام این نوع جرائم، به صورت حرفه‌ای عمل کرده و دارای خطر بیشتری است. (گرایلی، ۱۹۴۰:۷) مانند فردی که چندین بار مرتکب سرقت تعزیری شود.

۳-۳-۱-۲. جرائم مختلف

گاهی رفتارهای ارتكابی دارای عناوین مجرمانه متعدد است؛ مانند فردی که مرتکب جرائم سرقت، ارتشاء و جعل می‌شود که در این صورت جرائم ارتكابی مشمول تعدد واقعی از نوع متفاوت است. تشخیص جرم مستقل و تمایز آن از جرائم متعدد برای اعمال قاعده تعدد جرم همیشه ساده نیست و در عمل گاهی مواردی پیش می‌آید که به جهات مختلف در این تشخیص شبهه ایجاد می‌شود. در نتیجه این شبهه، گاهی چند جرم مستقل به سبب ارتباط و همبستگی که بین آن‌ها وجود دارد، جرم واحد به نظر می‌رسد و همچنین گاهی جرم واحدی به نظر جرائم متعدد جلوه می‌کند که این شبهه در اجرای مقررات قاعده تعدد جرم ایجاد اشکال می‌کند. (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۴)

۳-۳-۱-۳. جرائم دارای عنوان خاص

هرگاه دو یا چند سارق مسلح دیشب با اختیار کردن عنوان یا لباس مستخدم دولت، به سرقت مقرون به آزار یا تهدید دست بزنند، در اینجا با وجود مواد ۵۵۵ (غصب عناوین و مشاغل) و ۶۵۲ (سرقت مقرون به آزار) و ۶۸۸ و ۶۶۹ (تهدید و اکراه) از قانون مجازات اسلامی که هرکدام را جداگانه جرم انگاری نموده است، مطابق ماده ۶۵۱ ق.م.ا با آنان رفتار خواهد شد. زیرا مجموع جرائم ارتكابی در قانون (ماده ۶۵۱) عنوان خاص (سرقت و ربودن مال غیر) دارد. (میر محمد صادقی، ۱۳۹۹: ۵۸)

۳-۳-۲. تقسیم دوم

۳-۳-۲-۱. جرائم متصل

گاهی شخص مرتکب جرائمی می‌شود که به نوعی با یکدیگر مرتبط هستند. مثلاً مجرم برای استفاده از سند مجعول، مرتکب جعل می‌شود. بنابراین جعل و استفاده از سند مجعول به نوعی با یکدیگر مرتبط بوده و متصل می‌باشند. همچنین، حمل مواد مخدر برای فروش و...

۳-۳-۲-۲. جرائم منفصل

گاهی شخص، مرتکب جرائمی می‌شود که هیچ رابطه‌ای با یکدیگر ندارند. مثلاً مجرم، مرتکب یک فقره سرقت، یک فقره کلاهبرداری و یک فقره جعل سند می‌شود که هیچ ارتباطی با یکدیگر ندارند. (گرایلی، ۱۴۰۰: ۷)

حقوقدانان معتقدند تعدد مادی جرم، به دو صورت: جرائم حدی و جرائم تعزیری قابل بحث است. اگر جرائم متعدد ارتكابی، اگر حدی باشد، ماده ۱۳۲ ق.م.ا حاکم است که می‌گوید: «در جرائم موجب حد، تعدد جرم موجب تعدد مجازات است مگر در مواردی که جرائم ارتكابی و نیز مجازات آن‌ها یکسان باشد.» اما اگر جرائم متعدد ارتكابی، تعزیری باشد، در این صورت، ماده ۱۳۴ حاکم است که تصریح می‌کند: «در جرائم موجب تعزیر هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه برای هر یک از آن جرائم حداکثر مجازات مقرر را حکم می‌کند و هرگاه جرائم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، مجازات هر یک را بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی مشروط به اینکه از حداکثر به اضافه نصف آن تجاوز نکند تعیین می‌نماید. در هر یک از موارد فوق فقط مجازات اشد قابل اجراست و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یا تبدیل یا غیر قابل اجرا شود، مجازات اشد بعدی اجرا می‌گردد.»

۳-۴. مجازات جرائم متعدد مادی (روش‌ها)

حقوقدانان برای مجازات جرائم متعدد مادی، چهار روش بیان نموده‌اند:

۳-۴-۱. تعیین مجازات جرم واحد

گاهی علی‌رغم اینکه فردی مرتکب جرائم متعدد شده است اما قانون‌گذار فقط یک مجازات را برای او در نظر می‌گیرد. این حالت صرفاً مخصوص مواردی است که اولاً: جرائم ارتكابی از جمله جرائم حدی باشد و ثانیاً: جرم حدی و مجازات آن یکسان باشد. مثلاً فردی که چندین بار شرب خمر نموده پس از دستگیری و محاکمه، فقط به یک مجازات شرب خمر (۸۰ ضربه شلاق) محکوم خواهد شد؛ اما اگر جرم حدی یکسان بوده ولی مجازاتش متفاوت باشد، چنین قاعده‌ای اعمال نخواهد شد. مثل شخصی که مرتکب یک زنا محصن و یک زنا غیر محصن شده باشد. (جعفری، ۱۳۹۲: ۱۸۶)

۳-۴-۲. جمع مجازات‌ها

ساده‌ترین سیستمی که به ذهن می‌رسد، جمع مجازات است. (گرایلی، ۱۴۰۰: ۸) یعنی قانون این اجازه را به دادرس می‌دهد تا مجازات هر جرم را جداگانه تعیین نموده و آن را در مورد مجرم اعمال کند. جمع مجازات‌ها درس حالت مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است: الف) تعدد مادی در

جرایم حدی مختلف، مانند اینکه شخصی مرتکب شرب خمر، زنا یا غیر محصن و سرقت حدی شده باشد که به خاطر شرب خمر و زنا یا غیر محصن مستوجب حکم شلاق و به خاطر سرقت حدی مستوجب حکم قطع دست راست است. ب) تعدد مادی در جرم قذف ولی با موضوع مختلف، مانند اینکه شخص مرتکب جرم قذف نسبت به افراد مختلف گردد که اگر هر کدام جداگانه درخواست رسیدگی کند، به تعداد مقذوفین حد قذف ثابت می‌شود. ج) تعدد مادی جرایم حدی و غیر حدی؛ مانند اینکه شخص مرتکب یک شرب خمر و یک سرقت تعزیری شود؛ اما مشکلی که در این روش وجود دارد این است که اگر مجازات این جرایم، زندان باشد گاهی از عمر مرتکب بیشتر می‌شود.

۳-۴-۳. مجازات اشد

یعنی از بین جرایم ارتكابی، مجازات آن جرمی که از همه شدیدتر است، نسبت به مجرم اعمال کنیم.

۳-۴-۴. تشدید مجازات

یکی از آثار تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی، تشدید مجازات است. روشی که امروزه در دنیا نسبت به مجرمین جرایم متعدد اجرا می‌شود و قانون‌گذار آن را فقط در جرایم تعزیری پذیرفته است. در این روش، نه مثل یک جرم، مجازات می‌شود و نه مجازات‌ها جمع می‌شود؛ بلکه مجازات‌ها تشدید می‌شود؛ یعنی اینکه مجازات هر یک از جرایم ارتكابی از سوی مجرم را تعیین نموده و هر کدام که شدیدتر از بقیه بود، در مکرد مرتکب، اعمال کنیم. (جعفری، ۱۳۹۲: ۱۸۹) مثلاً مجازات‌ها یک و نیم برابر یا دو برابر اضافه می‌شود که ملاک قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در ماده ۱۳۴ استفاده از همین روش است. مشکلی که در این روش وجود دارد این است که اگر مجرم، جرم بزرگ‌تری انجام دهد، برای ارتكاب جرایم کوچک‌تر باکی نداشته و به راحتی انجام می‌دهد.

۳-۴-۵. حکم قانون خاص

در بعضی موارد برای اجرای مجازات، نیاز به قانون خاص داریم که شامل هیچ‌یک از موارد فوق نمی‌شود. مثلاً در جرایم نیروهای مسلح و یا جرم چکه‌ای پرداخت نشدنی، حکم خاص داریم که ابتدا مبالغ جک‌ها را جمع کرده و سپس بر اساس آن، میزان مجازات تعیین می‌شود.

(گرایی، ۱۴۰۰: ۸)

۴. تعدد جرم در حقوق کیفری افغانستان

۱-۴. سابقه تعدد جرم

۱-۱-۴. سابقه تعدد جرم در حقوق کیفری افغانستان

بحث تعدد جرم ابتدا در مواد ۱۵۵ تا ۱۶۰ قانون جزای افغانستان مصوب سال ۱۳۵۵ مطرح و جرم انگاری شده که پس از نسخ قانون فوق و تصویب و اجرایی شدن کود جزا در سال ۱۳۹۶ در مواد ۷۳ تا ۷۸ این قانون بحث و جرم انگاری شده است.

۱-۲-۴. تعدد جرم مادی در کود جزا

حقوقدانان افغانستانی ضمن تعریف تعدد جرائم، معتقدند که تحقق این جرم منوط به دارا بودن سه شرط است: وحدت مجرم، ارتکاب جرائم متعدد و نبود محکومیت قطعی به دلیل ارتکاب یکی از آن جرائم که شرط اول و دوم، موجب تمایز تعدد جرائم با اشتراک در جرم می شود، درت عدد جرائم یک شخص مرتکب جرائم متعدد می شود بدون اینکه قبلاً به دلیل ارتکاب یکی از آن‌ها به صورت قطعی محکوم به مجازات شده باشد ولی در اشتراک در جرم، مجرمان متعدد، مرتکب جرم واحد می شوند. شرط سوم، سبب تفاوت تعدد جرم با تکرار جرم می شود. در تکرار جرم، متهم باید به دلیل ارتکاب یکی از جرائم به صورت قطعی از سوی محکمه محکوم به مجازات شده باشد. تا وصف تکرار جرم تحقق یابد؛ اما در تعدد جرم، مجرم نباید به هیچ یک از جرائم ارتكابی به شکل قطعی از سوی محکمه محکوم شده باشد. (شرح کود جزا، ۱۳۹۸: ۲۴۴)

۲-۴. تقسیم تعدد جرم مادی

حقوقدانان افغانستانی تعدد مادی جرم را به سه قسمت ذیل، تقسیم بندی نموده اند:

۱-۲-۴. تعدد جرائم غیر مرتبط دارای اهداف متعدد

در این نوع تعدد، هر جرمی با رفتار مجرمانه خاص خودش ارتکاب می یابد و هر جرمی دارای عنصر مادی مستقل است و افزون بر این، این گونه جرائم هیچ ارتباطی باهم ندارند و مجرم در ارتکاب آن‌ها هدف واحدی را دنبال نمی کنند، بلکه در ارتکاب هر جرم هدف مستقلی را تعقیب می کنند؛ مانند اینکه شخصی به هدف انتقام گیری، دشمن خود را به قتل برساند و بعد از چند روز جرم دیگری که هیچ ارتباطی به جرم قبل ندارد، مرتکب شود. مثل اینکه قبل از محکومیت قطعی از سوی محکمه به جرم اولی، به منظور رفع نیازهای مالی، پول شخص سوم را سرقت کند.

۲-۲-۴. جرائم متعدد مرتبط دارای هدف واحد

در این نوع تعدد، مانند قبل، هر جرمی دارای فعل مجرمانه مخصوص به خود است و مرتکب برای ارتکاب آن‌ها افعال متعددی را انجام می‌دهد. ولی مجرم در ارتکاب این جرائم، هدف واحدی را تعقیب می‌کند؛ یعنی این جرائم متعدد، از انگیزه واحدی ناشی می‌شود؛ مانند اینکه موظف (مأمور) خدمات عامه سندی را تزویر (جعل) نماید تا بتواند مالی را اختلاس کند. یا شخصی به قصد سرقت وارد خانه کسی شود و صاحب‌خانه در برابر او مقاومت کند و برای درهم شکستن مقاومت صاحب‌خانه، او را مضروب یا مجروح نماید و سپس اموال او را سرقت کند.

۳-۲-۴. جرائم مرتبط غیرقابل تجزیه

مقصود از ارتباط غیرقابل تجزیه جرائم این است که جرائم متعدد به صورتی ارتباط محکمی داشته باشد که در ظاهر جرم واحدی به شمار آید و ارتکاب بعضی بدون ارتکاب بعض دیگر متصور نباشد؛ یعنی جرائم متعدد حاکی از یک برنامه مجرمانه واحدی باشد که ارتباط هرکدام مکمل این برنامه واحد است؛ مانند اینکه موظف (مأمور) خدمات عامه، ابتدا مالی را اختلاس نموده و سپس سندی را تزویر (جعل) کند تا اختلاس خویش را مخفی کند. در این مثال، جعل سند هدف اختلاس نیست؛ بلکه با اختلاس ارتباط دارد.

بر اساس ماده ۷۵ کود جزا، در تعدد نوع اول جرائم، جزاهای همه جرائم ارتكابی یکی پس از دیگری بر مجرم تطبیق می‌شود. اصل و قاعده در جرائم این است که همه جزاهای جرائم متعدد ارتكابی، بر مرتکب اعمال شود. ولی در نوع دوم و سوم تعدد جرائم که قانون‌گذار افغانستان، آن دو را یک قسم به حساب آورده و گفته است که مجرم به حکم محکمه (دادگاه) به جزاهای همه جرائم محکوم می‌شود ولی در هنگام تطبیق مجازات، تنها شدیدترین مجازات بر محکوم‌علیه تطبیق می‌شود و تطبیق شدیدترین مجازات، استثناء بر اصلی است که در تعدد جرائم حاکم است. چون قاعده در تعدد جرائم این است که همه مجازات‌های جرائم ارتكابی بر مجرم تطبیق شود. چون او مرتکب جرائم متعدد شده و مستحق مجازات متعدد است و عدالت و انصاف هم حکم می‌کند که همه مجازات‌های جرائم ارتكابی بر او تطبیق شود و مقبول نیست که جرم بعدی سبب عفو جرم اولی شود. ولی از آنجای که نوع دوم و سوم جرائم متعدد در حکم جرم واحد است، در این دو نوع به تطبیق مجازات شدیدترین جرم ارتكابی اکتفا می‌شود.

قانون‌گذار افغانستان در ماده ۷۵ کود جزا، بحث تعدد جرم مادی را مطرح کرده و می‌گوید: «شخصی که مرتکب دو جرم یا بیش از آن گردد و قبل از صدور حکم قطعی در مورد یکی از آن‌ها، وحدت هدف که جرائم مذکور را باهم جمع کنند، موجود نباشد، به جزایهای پیش‌بینی شده هریک از جرائم مذکور محکوم می‌گردد و جزایهای محکوم بها یکی بعد از دیگری بالای وی تطبیق می‌شود، مگر اینکه در این قانون طوری دیگری پیش‌بینی گردیده باشد.» بر اساس این ماده، جرم در صورتی متعدد است که هم عنصر مادی و هم عنصر معنوی آن متعدد باشد؛ مانند اینکه شخصی بدون فاصله محکومیت قطعی، مرتکب چندین فقره سرقت شود یا مرتکب قتل، فریبکاری و خیانت در امانت شود.

۳-۴. شرایط تحقق جرم مادی

۱-۳-۴. متعدد بودن رفتارهای مجرمانه

یعنی مجرم، برای تحقق جرم مادی باید چندین رفتار مجرمانه را چه اینکه یکسان باشد یا مختلف، باید مرتکب شود.

۲-۳-۴. برقراری رابطه سببیت بین فعل و نتیجه

در صورتی که جرم از نوع مقید باشد باید نتیجه جرم و نیز رابطه سببیت میان فعل و نتیجه نیز متعدد باشد. وگرنه، با صرف تعدد اعمال متعدد تنها، مانند جرم فریبکاری که رفتارهای مجرمانه آن حداقل از دو عمل دروغ گفتن و فریب دادن مجنی علیه تشکیل می‌شود، تعدد مادی جرم تحقق نمی‌یابد.

۳-۳-۴. متعدد بودن عنصر معنوی

علاوه بر متعدد بودن عنصر مادی، عنصر معنوی نیز باید متعدد باشد؛ یعنی در حقیقت فعل در صورتی که متعدد است که عناصر ارادی و حرکت عضوی ناشی از آن متعدد باشد. مثل اینکه شخصی از روی تصمیم ارادی با فیر یک مرمی (شلیک گلوله) موجب قتل دشمن خود و با فیر مرمی دیگر، سبب جراحت شخص دیگری گردد. تفاوت نمی‌کند زمان و مکان این افعال و تصمیمات واحد باشد یا متعدد و نیز تفاوت نمی‌کند انگیزه انجام دادن این افعال، واحد باشد یا متعدد. (شرح کود جزا، ۱۳۹۸: ۲۴۹)

۴-۴ مجازات جرائم متعدد مادی

۴-۴-۱. اجرای شدیدترین مجازات‌ها

بر اساس ماده ۷۳ کود جزا، مجرم به تحمیل همه مجازات‌ها محکوم می‌شود؛ ولی در هنگام تطبیق و تنفیذ جزا، تنها شدیدترین مجازات‌ها بر محکوم علیه تطبیق می‌شود. تطبیق تنها شدیدترین جزا، استثنا بر اصلی است که در تعدد جرائم حاکم است. چون قاعده در تعدد جرائم آن است که همه جزاهای جرائم ارتكابی بر مجرم تطبیق شود. به دلیل اینکه او مرتکب جرائم متعدد شده است و مستحق مجازات متعدد است. عدالت و انصاف حکم می‌کند که همه جزاهای ارتكابی بر او تطبیق شود و معقول نیست که جرم بعدی سبب عفو جرم اولی شود. ولی از آنجای که نوع دوم و سوم جرائم متعدد در حکم جرم واحد است و جرائم متعدد در ظاهر جرم واحدی محسوب می‌شود، در این دو نوع به تطبیق جزای شدیدترین جرم اکتفا می‌شود و همه جزاهای جرائم ارتكابی بر مجرم اعمال نمی‌شود. (شرح کود جزا، ۱۳۹۸: ۲۴۶) چنان‌که در ماده ۷۳ تصریح می‌کند: «هرگاه ارتکاب جرائم متعدد در نتیجه افعال متعدد صورت گرفته باشد و تأمین هدف واحد، جرائم مذکور را طوری باهم جمع کرده باشد که تجزیه را قبول نکند، محکمه به جزاهای پیش‌بینی شده هر یک از جرائم حکم نموده و تنها به تنفیذ شدیدترین جزای محکوم بها تصریح می‌دارد...»

ضمناً داشتن هدف واحد و غیرقابل تجزیه بودن جرائم، مانع تنفیذ جزاهای تبعی، تکمیلی و تدابیر امنیتی نمی‌گردد. درست است که مجرم از مجازات‌های اصلی جرم خفیف معاف می‌شود، ولی جزاهای تبعی، تکمیلی و تدابیر تأمینی جرائم خفیف، علاوه بر شدیدترین مجازات بر مرتکب تطبیق می‌شود. چنان‌که در قسمت آخر ماده ۷۳ بیان می‌کند: «...این امر مانع تنفیذ جزاهای تبعی، تکمیلی و تدابیر تأمینی نمی‌گردد.»

۴-۴-۲. جمع مجازات‌ها

بر اساس کود جزای افغانستان، در تعدد جرائم قابل تجزیه و غیر مرتبط که از هدف واحدی ناشی می‌شود، اصل و قاعده این است که مجرم به مجازات همه جرائم محکوم شود و جزاها یکی پس از دیگری بر محکوم علیه تطبیق شود. زیرا شخص، مرتکب جرائم متعدد شده و مستحق جرائم متعدد است. منطقی و عدالت هم حکم می‌کند که در برابر همه آن جرائم مجازات شود و معقول نیست که جرم بعدی موجب عفو جرم اولی گردد که این مهم در ماده ۷۵ کود جزا تصریح شده

است؛ فقط یک جمله در پایان این ماده وجود دارد؛ که از این قاعده، مواردی را استثنا کرده است. آن جمله می‌گوید: «مگر اینکه در این قانون طوری دیگری پیش‌بینی گردیده باشد». این موارد عبارت‌اند از:

۴-۴-۱-۲. استثنائات جمع مجازات‌ها

بر اساس قانون مجازات افغانستان در چند صورت جمع مجازات‌ها در تعدد جرم وجود ندارد:

۴-۴-۱-۲-۱. تجاوز مدت حبس از سی سال

در مواد مختلف کود جزا قید شده که محکوم کردن مجرم به جرائم متعدد یا تشدید مجازات، در صورتی که مجازاتش حبس باشد، این مدت نباید از سی سال تجاوز کند. چون حداکثر حبسی که در کود جزا پیش‌بینی شده، حبس دوام درجه ۱ است که مدت آن، سی سال است. مثلاً قانون‌گذار در ماده ۶۰ کود جزا در مورد مجازات «سازمانده» (شخصی که گروه سازمان‌یافته را برای ارتکاب جرم سازماندهی می‌کند) می‌گوید: «سازمانده به یک و نیم چند حداکثر مجازات جرم مرتکبه محکوم می‌گردد. مشروط بر اینکه مدت حبس از سی سال تجاوز ننماید.»

البته شرط رعایت حد نهایی حبس (سی سال) این است که مرتکب به صورت قطعی به هیچ‌کدام از جرائم ارتكابی محکوم نشده باشد؛ اما اگر به یکی از جرائم ارتكابی به صورت قطعی محکوم و سپس جرم دیگری مرتکب شود، مجازات هر دو جرم بر او اعمال می‌شود هر چند که میزان حبس از سی سال تجاوز کند. (شرح کود جزا، ۱۳۹۸: ۲۵۰)

۴-۴-۱-۲-۲. عدم امکان جمع مجازات‌ها

استثنای دوم در موردی است که ماهیت مجازات‌ها به گونه‌ای باشد که قابل جمع با یکدیگر نباشند. مثلاً مجازات چند اعدام یا مجازات حبس و اعدام یا مجازات حبس‌هایی که مدت مجموع آن‌ها از عمر محکوم‌علیه، بیشتر باشد. درباره اینکه مجرم به چه مجازاتی محکوم شود، حقوقدانان اختلاف نظر دارند:

عده‌ای معتقدند که تنها مجازات شدیدترین جرم ارتكابی بر مجرم اعمال شود. چون مجرمی که چندین جرم مرتکب شده، عدالت حکم می‌کند که جزای همه جرائم بر او تطبیق شود؛ ولی چون عمل به چنین امری امکان ندارد، قاضی باید مجرم را به شدیدترین مجازات محکوم نماید. به نظر می‌رسد این دیدگاه صحیح نباشد؛ زیرا چنانکه قبلاً گفته شد، علاوه بر اینکه عدالت در

مورد این گونه مجرمین اجرا نمی شود، آن ها نسبت به جرائمی که مجازات خفیف تر دارد، جری و بی باک شده و به راحتی مرتکب شوند.

نتیجه گیری

از مجموع مطالب گفته شده و بررسی تعدد جرم مادی در حقوق کیفری دو کشور ایران و افغانستان در این مقاله می توان نتیجه گرفت که:

۱. حقوقدانان هر دو کشور تعریف یکسانی از جرم متعدد داشتند که گفته اند جرم متعدد عبارت است از: «ارتکاب جرائم متعدد بدون اینکه متهم برای اتهامات متعدد پیشین خود به محکومیت قطعی کیفری رسیده باشد، خواه جرائم متعدد در فواصل کوتاهی ارتکاب یافته باشند، چنانکه زمان برای تعقیب و محکومیت متهم کافی نبوده یا متهم متواری بوده یا جرائم او به دلایل گوناگون کشف نشده باشد.»

۲. شرایط تحقق جرم مادی در حقوق ایران، بیش از آن چیزی است که در حقوق افغانستان بیان شده است. آن شرایط عبارت بود از: فعل مادی متعدد باشد، جرم ارتكابی متعدد باشد، جرم ارتكابی مستمر یا استمرار یافته نباشد، جرم ارتكابی عادت همیشگی مجرم نباشد، جرم ارتكابی متحدالمقصد نباشد، جرم ارتكابی مقدمه ذاتی جرم دیگر نباشد، جرائم ارتكابی عنوان خاصی در قانون نداشته باشد، جرم ارتكابی نتایج متکثر نداشته باشد. در حالی که در قانون افغانستان فقط سه شرط برای تحقق جرم مادی بیان شده است که عبارت اند از: متعدد بودن رفتار مجرمانه، برقراری رابطه سببیت بین فعل و نتیجه و متعدد بودن عنصر معنوی جرم.

۳. روش مجازات در قانون دو کشور نیز متفاوت است به طوریکه در قانون ایران در بعضی موارد قائل به تعیین مجازات جرم واحد است مانند موردی که جرائم ارتكابی از جمله جرائم حدی باشد و جرم حدی و مجازات آن یکسان باشد و در بعضی موارد قائل به جمع مجازات است مانند مواردی: الف) تعدد مادی در جرائم حدی مختلف باشد. ب) تعدد مادی در جرم قذف ولی با موضوع مختلف باشد. ج) تعدد مادی در جرائم حدی و غیر حدی باشد و در بعضی موارد هم قائل به تشدید مجازات است؛ مانند

موردی که جرائم، فقط تعزیری باشد. در بعضی موارد دیگر برای اجرای مجازات، نیاز به قانون خاص داریم که شامل هیچ‌یک از موارد فوق نمی‌شود. مثلاً در جرائم نیروهای مسلح و یا جرم چکه‌ای پرداخت نشدنی؛ اما بر اساس کود جزای افغانستان، در تعدد جرائم قابل تجزیه و غیر مرتبط که از هدف واحدی ناشی می‌شود، اصل و قاعده این است که مجرم به مجازات همه جرائم محکوم شود و مجازات‌ها یکی پس از دیگری بر محکوم علیه تطبیق می‌شود؛ به عبارت دیگر، در این قانون، جمع مجازات‌ها را پذیرفته است. ولی از آنجای که نوع دوم و سوم جرائم متعدد در حکم جرم واحد است و جرائم متعدد در ظاهر جرم واحدی محسوب می‌شود، در این دو نوع به تطبیق جزای شدیدترین جرم اکتفا می‌شود و همه جزاهای جرائم ارتكابی بر مجرم اعمال نمی‌شود.

۴. در مورد تقسیم‌بندی تعدد جرم مادی در حقوق دو کشور نیز به این نتیجه رسیدیم که در حقوق ایران صور مختلف تعدد جرم مادی را به جرائم یکسان، جرائم مختلف، جرائم متصل و منفصل و جرائم دارای عنوان خاص تقسیم نموده‌اند؛ اما در حقوق افغانستان جرائم متعدد مادی را به سه قسم: جرائم غیر مرتبط دارای هدف متعدد، جرائم متعدد دارای هدف واحد و جرائم مرتبط غیرقابل تجزیه تقسیم نموده‌اند.

منابع

۱. اردبیلی، محمدعلی، (۱۳۹۲) حقوق جزای عمومی، ج ۳، تهران، میزان.
۲. بسامی، مسعود، (۱۳۹۵) تعدد جرم، تهران، خرسندی.
۳. پیمانی، ضیاءالدین، (۱۳۷۴) بررسی تاریخی و تطبیقی قاعده جرم، چاپ اول، قم، مجتمع آموزش عالی.
۴. جعفری، مجتبی، (۱۳۹۲) تعدد جرم و آثار آن در قانون جدید مجازات اسلامی، فصلنامه پژوهشی حقوق کیفری، سال دوم، شماره پنجم.
۵. حیدری، مسعود و همکاران، (۱۳۹۷) بررسی تعدد نتیجه و مقایسه آن با تعدد جرم، مجله پژوهش حقوق کیفری، شماره بیست و پنجم.
۶. شامبیاتی، هوشنگ، (۱۳۹۲) حقوق جزای عمومی، ج ۳، چاپ دوم، تهران، انتشارات مجد.
۷. شرح کود جزای افغانستان، (۱۳۹۸)، ج ۱، کابل، بنیاد آسیا.
۸. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مشهد، رادکان.
۹. کود جزای افغانستان مصوب ۱۳۹۵.
۱۰. گرایلی، محمدباقر، (۱۴۰۰) جزوه درسی استاد گرایلی «جزای عمومی» (تعدد جرم)، مقطع دکتری، ترم اول، سال ۱۴۰۰.
۱۱. میر محمد صادقی، حسین و درزی رامندی، علیرضا، (۱۳۹۹) بررسی تطبیقی تعدد جرم در حقوق کیفری ایران و آمریکا، دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی، شماره یک.
۱۲. میلانی، علیرضا و مژدهی پور، ابوالفضل، (۱۳۹۴) تعدد جرم، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۱.
۱۳. نوربها، رضا، (۱۳۸۴) زمینه حقوق جزای عمومی، تهران، نشر دادآفرین.